

NOWE KSIĄŻKI

NEW BOOKS

ZBIGNIEW ZUZIAK

Prof. dr hab. inż. arch.
Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Miast i Regionów
Email: zzuziak@pk.edu.pl

ARTUR JASIŃSKI „ARCHITEKTURA I URBANISTYKA IZRAELA”

KRAKÓW: OFICyna WYDAWNICZA KRAKOWSKIEJ
AKADEMII IM. FRYCZA MODRZEWSKIEGO, 2016¹

ARTUR JASIŃSKI „ARCHITEKTURA I URBANISTYKA IZRAELA”
KRAKÓW: OFICyna WYDAWNICZA KRAKOWSKIEJ AKADEMII
IM. FRYCZA MODRZEWSKIEGO, 2016

Istnieje kilka powodów pozwalających przypuszczać, że książka Artura Jasińskiego o architekturze i urbanistyce Izraela stanie się ważną pozycją bibliograficzną, przytaczaną w wielu pracach naukowych. Będzie publikacją cytowaną wielokrotnie przez badaczy zajmujących się współczesnymi politykami rozwoju osadnictwa oraz strategiami architektonicznymi prowadzonymi przez państwa – a ostatnio także międzynarodowe korporacje – w sytuacji strategicznej zdominowanej przez ostry konflikt polityczny. Mowa tu o badaniach poświęconych skomplikowanym – i przez to trudnym do uchwycenia – współzależnościom pomiędzy procesem budowania formy architektonicznej i jego urbanistycznym kontekstem, z jednej strony, a dramaturgią politycznego konfliktu na skalę globalną z drugiej.

W tym przypadku, przedmiotem rozważań są przestrzenne, społeczne i kulturowe aspekty konfliktów rozgrywających się na wielu płaszczyznach. Wywołane zderzeniami ideologii i krwawą walką o terytorium, rzutują na sposób myślenia o przestrzeni osadniczej. Wpływają na zasady kształtowania

zabudowy w skali architektoniczno-urbanistycznej i strategiczne założenia planów zagospodarowania przestrzennego sporządzanych i wdrażanych w ramach polityki regionalnej. Tak zakreślony obszar tematyczny uzasadnia zastosowanie ujęć *par excellence* interdyscyplinarnych. Dla architekta – urbanisty to nie lada wyzwanie. Wymaga nie tylko wiedzy historycznej i licznych odniesień do nauk politycznych czy kulturoznawstwa, ale też wyczucia właściwych proporcji między rozważaniami poświęconymi bezpośrednio architekturze i urbanistyce a partiami tekstu opisującymi kontekst polityczny, tło kulturowe oraz problemy strategii i taktyki prowadzenia wojny. Pamiętać też należy o najnowszych technologiach dotyczących bezpieczeństwa w przestrzeni urbanistycznej. Bez komentarzy odwołujących się do splotu tych zagadnień czytelnikowi trudno byłoby zrozumieć opisywane tu decyzje podejmowane w skali planowania przestrzennego i architektury. Podkreślmy z satysfakcją, że dzięki swojej erudycji, doświadczeniu w zakresie projektowania i warsztatowi naukowemu autor sprostał temu wyzwaniu.

Pod pewnymi względami „Architektura i urbanistyka Izraela”, zasługuje na miano pracy pionierskiej. W polskojęzycznej literaturze przedmiotu

¹ Niniejsza recenzja jest wykonana w oparciu o Recenzję Wydawniczą, za zgodą Wydawcy (przyp. Red. Teki).



Il. 1. Okładka

Ill. 1. Cover

trudno wymienić publikację zakrojoną na podobną skalę. Ściślej, to pierwsza praca w języku polskim traktująca o roli architektury i polityki przestrzennej w budowaniu państwowości współczesnego Izraela i związkach tego procesu z formowaniem się nowej tożsamości izraelskiego społeczeństwa. Jako architekt z bogatym doświadczeniem projektowym, prowadzący od lat badania nad problemami bezpieczeństwa struktur przestrzennych zagrożonych atakami terrorystycznymi, dr hab. Artur Jasiński – profesor nadzwyczajny w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego – niejednokrotnie udawał, że jest bardzo dobrze przygotowany aby zmierzyć się z tak trudnym tematem. W tym przypadku, szczególnego znaczenia nabiera interpretacja procesu historycznego – obiektywna charakterystyka składających się nań zjawisk, wydarzeń i faktów. Płaszczyznami odniesień stają się wtedy idee i zasady dotyczące sprawiedliwości dziejowej, systemów prawa czy koncepcje sprawiedliwości społecznej. W książce Jasińskiego sprawy te znajdują sporo miejsca. Można zatem przypuszczać, że – podobnie jak w pismach Davida Harveya czy wczesnych publikacjach Manuela Castellsa – również i w tej pracy problem sprawiedliwości społecznej zaliczany jest do fundamentów „*kwestii miejskiej*”. Jednak

w kontekście urbanistyki Izraela problem ten nabiera treści, które przypominają, że – na zasadzie swobodnego kontrapunktu – historia urbanistyki boleśnie wiąże go z inżynierią gier wojennych a także z coraz bardziej wyrafinowanymi, w swoim okrucieństwie, formami „sztuki przemocy”.

Nowatorskie jest również ujęcie tematu. Wydobawając najważniejsze cechy budujące tożsamość izraelskiej architektury współczesnej, autor dowodzi, że w tym szczególnym przypadku klasyczny warsztat badawczy właściwy dyscyplinie naukowej *architektura i urbanistyka* musi być znacząco rozbudowany o dodatkowe analizy problemów rzutujących na przestrzenne uformowanie struktur osadniczych ale także o studia nad wpływem tych uformowań na warunki życiowe grup stanowiących różne typy tkanki społecznej. Problem w tym, że – jak dotąd – nie sposób ich zintegrować tak, aby tworzyły typy struktur umożliwiających koegzystencję na niższym niż obecnie poziomie konfliktogenności. W konsekwencji, przyjęte przez autora założenie metodologiczne dotyczy zwłaszcza poszerzenia pola analiz o tematykę rozważań poświęconych czynnikom politycznym i zmianom sytuacji strategicznej. Przekonanie to znalazło swój wyraz w kompozycyjnych założeniach tekstu. Relacje: architektura – polityka stanowią główną oś narracji. Wg autora mają one charakter sprzężenia zwrotnego, stąd też ucieka się on do metafor zwierciadła i matrycy. Uzasadniając swoje zamierzenie badawcze i definiując jego zakres oraz charakter, pisze:

„Architektura Izraela jest nie tylko zwierciadłem, w którym odbija się obraz jego społeczeństwa, architektura Izraela jest także matrycą, która to społeczeństwo formuje. Dlatego interesujące jest zarówno podjęcie krytycznej analizy ponad stuletniej już architektury izraelskiej, jak i próba wskazania kierunku, w którym architektura Izraela zmierza, gdyż dzięki temu – być może – uzyskać można informacje o tym, gdzie zmierzają społeczeństwo i państwo izraelskie. Dzięki silnym, dobrze widocznym i bogato udokumentowanym związkom, jakie w Izraelu zachodzą pomiędzy ideologią, polityką i architekturą próba taka może zostać podjęta z zewnątrz, z pozycji badacza nie obciążonego lokalnym bagażem ideowo-politycznym i nie dźwigającym na swoich barkach ciężaru konfliktów, w które uwikłany jest współczesny Izrael”.

W partiach tekstu poświęconych analizie izraelskiej urbanistyki czytelnik może odnieść wrażenie, że autor idzie jeszcze dalej. Jego relacje układają się w obrazy tworzące swoisty *collage*. Opisy scen ukazujących mroczne oblicze urbanistyki wojennej stykają się tu z charakterystyką śmiałych przedsięwzięć

urbanistycznych, które swymi założeniami nawiązują do słynnych idei pionierów modernizmu. Mamy tu przykłady planów autorstwa takich postaci jak np. Patrick Geddes (plan Tel Aviv'u z lat 30. XX w.), koncepcji Nowych Miast nawiązujących do howardowskiej idei miasta-ogrodu (m. innymi: sir Patrick Abercrombie), rozwiązań opartych o zasady jednostek sąsiedzkich, a także koncepcji architektoniczno-urbanistycznych będących oryginalnymi interpretacjami zasad Le Corbusiera czy też dziedzictwa Bauhausu.

Podsumowując tę część recenzji podkreślić należy, że książka Artura Jasińskiego pt. *„Architektura i urbanistyka Izraela”* jest przykładem ambitnie zarysowanej syntezy. Ukazuje ona rolę koncepcji architektonicznych, inżynierii wojskowej i polityki przestrzennej państwa w budowaniu nowego społeczeństwa i jego struktur instytucjonalnych ale także powiązanie tych aspektów izraelskiej rzeczywistości z jednym z najbardziej dramatycznych konfliktów na Ziemi. Ukazując zróżnicowane odcienie urbanistycznych i architektonicznych wymiarów walki o terytorium książka ta – siłą rzeczy – prowokuje do pytań perspektywy w miarę sensownych rozwiązań tego konfliktu. Jej autor – starannie ważąc racje obu stron konfliktu – wykazuje się dobrym warsztatem analitycznym, przenikliwością w dociekanii przyczyn i sporą dozą obiektywizmu w formułowaniu ocen.

Struktura tekstu jest przejrzysta i odpowiada autorskiej koncepcji zapowiedzianej we Wstępie (por. ww. uwagi dotyczące celów pracy i jej zakresu). Koncepcję tę można uznać jako interesującą próbę autorskiego wpisania się pomiędzy dwie narracje historyczne. Jak pisze autor:

„Historię powstania społeczeństwa i państwa izraelskiego można rozpatrywać w dwóch zasadniczych narracjach: opowieści właściwej dla propagandy syjonistycznej, lub ... Jako pełnego przemocy procesu podboju i kolonizacji orientalnej krainy, która w swojej bogatej historii była świadkiem wielu bitew, wojen i zaborów...”

W narracjach tych istotną rolę odgrywa analiza kontekstu historycznego. Autor słusznie poświęca jej sporo miejsca. Wydaje się jednak, że partie tekstu poświęcone idei syjonizmu wymagają szerszego naświetlenia. Prezentując tło historyczne badanych zjawisk autor mógłby uzupełnić swoje uwagi na temat najwcześniejszej fali kolonizacji Palestyny posługując się – przykładowo – informacjami zaczerpniętymi z książki pt.: *„Żydzi w Polsce Odrodzonej”*, jak ukazała się, pod redakcją Ignacego Schipera, A. Tartakowera i A. Haftki, w latach 30. XX w. w Warszawie, nakładem Wydawnictwa *„Żydzi w Polsce*

odrodzonej” (mowa tu zwłaszcza o partiach tekstu zawartych w rozdz. 22 autorstwa Dr Ignacego Schipera pt. *„Dzieje syjonizmu na ziemiach polskich”*; ss. 518–530; op. cit.). Opisując początki syjonizmu na ziemiach polskich, Schiper zwraca uwagę na pierwsze fale emigracji chasydów do Palestyny z ziem dawnej Rzeczypospolitej, które – pod wpływem mesjanistycznych idei Sabataja Zwi – miały miejsce już w XVIII wieku. Przykładowo, w rozdziale tym Schiper pisze, że:

„Pod wpływem idei sabatajańskich opuściła w 1700 ziemie polskie grupa egzaltowanych „chasydów” (pobożnych), prowadzona przez Judę Chasyda i Chaima Malacha. Grupa ta miała liczyć ok 1500 zapaleńców. Wśród udręczeń ciała i ducha dotarła ona do Ziemi Świętej.

W 1777 r. wybrała się do Ziemi Świętej grupa chasydów z cadykami Mendlem z Witebska, Izraelem z Płocka i Abrahamem z Kalisza na czele. Mendel z Witebska marzył o chłopie żydowskim i zakrzyknął się około założenia kolonii rolniczej w pobliżu Safedu. Z tych samych czasów zachowała się w aktach Komisji Skarbu Koronnego wiadomość o „projekcie do uniwersału względem emigracji Żydów do Jerozolimy”. (s. 518–519).

Dalej Schiper podaje interesującą informację o instytucji tzw. *„grosza palestyńskiego”* stworzonej przez polskie żydostwo już w XVI w, a przeznaczonej dla *„pielgrzymów, wybierających się do Ziemi Świętej i znajdujących się w niej osiedli żydowskich”* (s. 519). Pieniądze te, stanowiące rodzaj podatku ściąganego w granicach poszczególnych kahałów, przesyłano do przełożonego naczelnej komisji *„palestyńskiej”* funkcjonującej przy *„Generalności żydowskiej”*. Jej przewodniczący „nosił zaszczytny tytuł „Pana Ziemi Świętej („Mar’a d’ar’a Kadisza”) lub „Księcia kraju izraelskiego” („Naszi szel eret Israel”) (op. cit). Na uwagę zasługują również dociekania dr Schipera nt. początków ruchu syjonistycznego na obszarze zaboru rosyjskiego ale też na terenie cesarstwa i Niemiec. Mowa tu o inicjatywach podejmowanych w ramach ruchu *„Miłośników Syjonu”* (Ohabe Sjon/Chowewe Sjon/Chowewe Cijon) a wyprzedzających polityczną koncepcję Teodora Herzla z przełomu lat 1895–1896 i Pierwszy Kongres Syjonistyczny w Bazylei (29-31 sierpnia 1897). Wymienić tu wypada – jako pierwsze – założone w Suwałkach, w 1881r. towarzystwo *„Jessud ha Mala”*, a nieco później podobne organizacje w Warszawie, Białymstoku i Wilnie. Z kolei pierwsza konferencja *„miłośników Syjonu”* odbyła się w dniach od 5–11 listopada 1884r. w Katowicach (Schiper i inni, s. 523; potwierdzenie tej informacji można znaleźć również na stronach Wikipedii). Dodajmy też, że

z obszarów dawnej Rzeczypospolitej „pod sztandarami Herzla” jako pierwsi stanęli Żydzi z Galicji (gałąź ruchu „Chibath Sjon”), a z kolei w Kongresówce, syjonizm herzłowski zdobył najwięcej zwolenników w Warszawie i w Łodzi.

Pamiętajmy też, że ideowych i politycznych załączków ruchu, który z czasem zaowocował w postaci międzynarodowej organizacji syjonistycznej, szukać należy nie tylko w reakcji na pogromy na terenach ówczesnej Rosji, ale też – w jakiejś mierze – ruch ten był też odpowiedzią środowisk związanych z tradycją – i różnymi postaciami mistycyzmu (np. Chasydzi) – na ideologie sprzyjające budowaniu podstaw społeczeństwa nowoczesnego. W analizach historycznych analizach kultury żydowskiej wskazuje się tutaj na tzw. „berlińczyków” skupionych wokół słynnej postaci Mojżesza Mendelsohna (1729–1786) a zmierzających w stronę bardziej „oświeconej wersji apologii i emancypacji żydostwa” (por.: Majer Bałaban, 1925, t. III s. 368–383). Ten wątek jest istotny, między innymi, dlatego, że prowadzi do refleksji iż tak charakterystyczny dla historii współczesnego Izraela rozdzźwięk pomiędzy „modernistami” i zwolennikami podtrzymywania tradycji występował już w XVIII i XIX wiecznej Europie.

Cennych inspiracji dla dodatkowych odniesień historycznych dostarczyć może również trzytomowe dzieło Majera Bałabana pt. „*Historia i literatura żydowska. Ze szczególnym uwzględnieniem Żydów w Polsce*”, wydane nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów–Warszawa–Kraków w 1925 r. (w 1989 r. ukazał się reprint tego dzieła nakładem Wydawnictw Artystycznych i Filmowych). Mowa tu zwłaszcza o tomie I zawierającym syntezę historii państwa izraelskiego „Od najdawniejszych

czasów do upadku świata starożytnego”. W pracy tej znajdujemy – między innymi – plany Jerozolimy w czasach Heroda i Agrypy I, plan Morji, świątyni i Antonji. Oczywiście tego rodzaju źródeł jest znacznie więcej a recenzent wspomina o tym będąc przekonany, że w opisie historycznego tła badanych zjawisk autor nie powinien pomijać zagadnień architektoniczno-urbanistycznych o kluczowym znaczeniu dla współczesnych interpretacji kulturowego dziedzictwa Izraela. W tych ewentualnych uzupełnieniach historycznych należałoby zapewne poruszyć również problemy interpretacji wartości wczesnego dziedzictwa Ziemi Świętej, jakie rysują się w świetle najnowszych badań archeologicznych.

Charakterystykę dużych struktur miejskich Izraela autor rozpoczyna od Tel Awiwu rozdziałem *Białe Miasto. Modernistyczny Tel Awiw*. Kryje się za tym określona koncepcja interpretacyjna: wskazanie, że dla formowania się architektury i urbanistyki nowego państwa Izraela kluczowe znaczenie miał międzynarodowy modernizm. To prawda, jednak w kategoriach symbolicznych to Jerozolima jest symbolem źródeł tożsamości tego państwa. Oczywiście, jak wielokrotnie podkreśla to sam autor – mamy tu do czynienia z charakterystycznym dualizmem.

W tekście rozmieszczono liczne ilustracje. Czarno-białe reprodukcje przedstawiają archiwalne fotografie, plakaty, materiały kartograficzne, gł. mapy, oraz schematy urbanistyczne. Załączono też wiele kolorowych fotografii autorskich. Podsumowując: temat książki jest aktualny i znaczący dla rozwoju dyscypliny naukowej: architektura i urbanistyka. Jest również atrakcyjną lekturą dla wszystkich czytelników zainteresowanych tą dyscypliną, oraz Izraelem, jego historią i współczesnością, jego relacjami ze światem.

ARTUR JASIŃSKI „ARCHITEKTURA I URBANISTYKA IZRAELA” KRAKÓW: OFICyna WYDAWNICZA KRAKOWSKIEJ AKADEMII IM. FRYCZA MODRZEWSKIEGO, 2016¹

There are a couple of reasons which can allow us to assume that the book by Artur Jasiński on the architecture and urbanism of Israel is going to become an important bibliographic position, referenced in numerous scientific works. It is going to be a publication cited numerous times by scholars who work on modern policies of the development of settlement and architectural strategies implemented by

states – and international corporations, as of late – in a strategic situation dominated by a serious political conflict. We are talking about research focusing on complicated – and thus, difficult to grasp – interdependencies between the process of the construction of an architectural form and its urban context on the one hand, and the drama of political conflict on a global scale on the other.

In this case, the topic of discussion are the spatial, social and cultural aspects of conflicts which occur on numerous planes. Caused by a clash of ideologies and bloody battles over territory, they impact

¹ This review has been written on the basis of a Publishing Review, with the permission of the Publisher (Editor's note).

the manner of thinking about settlement space. They influence the rules of shaping buildings on the architectural and urban scale and the strategic assumptions of spatial development plans which are developed and implemented as a part of regional policy. A thematic scope outlined in such a manner justifies the use of perspectives which are interdisciplinary *par excellence*. To an architect – urbanist it is a serious challenge. It requires not only historical knowledge and numerous references to political science or cultural studies, but also a sense of the proportions between a discussion focused directly on architecture and urban design and parts of the text which describe the political context, the cultural background, the problems of strategy and tactics of war. We should remember about the latest technologies regarding security within an urban space. Without commentary referring to the combination of these problems, a reader would be hard pressed to understand the decisions made on the scale of spatial planning and architecture that are described here. Let us underline, with satisfaction, that thanks to his erudition, experience in design and his scientific approach, the author has risen up to this challenge.

In some aspects, “*Architektura i urbanistyka Izraela*” deserves to be called a pioneering work. It is difficult to name a publication of such scale in Polish subject literature. To be exact, it is the first work in Polish on the role of architecture and spatial policy in the construction of the statehood of modern Israel and the link between this process with the formation of the new identity of Israeli society. As an architect with a wealth of design experience, that has been carrying out research on the problems of security of spatial structures in danger of terrorist attacks for decades, PhD hab. Artur Jasiński – professor assist. at the Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University – has proven numerous times that he is excellently equipped to deal with such a difficult subject. In this case, the interpretation of the historical process takes on a particular meaning – the objective characteristic of the phenomena, events and facts of which it is composed. Ideas and principles regarding historical justice, legal systems or concepts of social justice thus become planes of reference. In Jasiński’s book, a lot of space is devoted to these matters. we can thus assume that, similarly to the writings by David Harvey or the early publications by Manuel Castells, the problem of social justice is counted among the fundamentals of the “urban question” in this book as well. However, in the context of the urbanism of Israel, this problem takes on content, which remind us, that – on the principle of a sort of counterpoint – the history of urbanism painfully ties in with the

engineering of war games and the various forms of “the art of violence”, which become more and more refined in their cruelty.

The perspective on the subject is also innovative. By extracting the most important qualities of which the identity of modern Israeli architecture is comprised, the Author states that, in this particular case, the classic academic approach that is appropriate to the scientific discipline of architecture and urbanism needs to be considerably expanded to include additional analyses of problems that influence the spatial formation of settlement structures, as well as studies on the influence of these formations on the living conditions of groups which constitute various types of social tissue. The problem is that – so far – it was not possible to integrate them so that they would create types of structures facilitating coexistence at a level of conflict generation that is lower than the current one. As a consequence, the methodological assumption made by the author applies especially to broadening the field of analysis to include topics of discussion focused on political factors and changes in the strategic situation. This conviction has found its expression in the compositional assumptions of the text. The relationship between architecture and politics is the main axis of narration. According to the author, they form a feedback loop, thus making him use the metaphor of a mirror and a matrix. Justifying his academic goal and defining its scope and character, he writes:

“The architecture of Israel is not only a mirror that reflects the image of its society, the architecture of Israel is also a matrix, which forms this society. This is why it is interesting to undertake a critical analysis of the already century-old Israeli architecture, as well as to attempt to point to a direction in which the architecture of Israel is headed, as we will be – perhaps – able to gain information on the direction in which both the society and state of Israel are headed in. Thanks to strong, clearly visible and richly documented relationships which occur in Israel between ideology, politics and architecture, such an attempt can be made from outside, from the position of a scholar that doesn’t carry the local ideological and political burden and does not bear on his shoulders the weight of the conflicts in which modern Israel is embroiled.”

In the parts of the text devoted to the analysis of Israeli urbanism, the reader can get the impression that the author goes further. His reports form images that constitute a sort of collage. The descriptions of scenes that depict the darker side of war urbanism are combined with the characteristic of bold urban undertakings, which draw on the famous ideas

of the pioneers of modernism in their assumptions. We are given examples of plans developed by people such as, for instance, Patrick Geddes (the plan of Tel Aviv made in the 1930's), the concept of New Cities that goes back to Howard's notion of the garden city (for instance: sir Patrick Abercrombie), discussions based on the principles of neighbourhood units, as well as architectural and urban concepts which are original interpretations of the tenets of Le Corbusier or the heritage of the Bauhaus. To sum up this part of the review, it needs to be stressed, that Artur Jasiński's book titled "*Architektura i urbanistyka Izraela*" is an example of an ambitiously outlined synthesis. It depicts the role of architectural conceptual designs, military engineering and spatial policy of a state in the construction stage of a new society and its institutional structures, as well as the linking of these aspects of Israeli reality with one of the most dramatic conflicts on Earth. Showing the diverse shades of urban and architectural dimensions of war over territory, this book – perforce – provokes the asking of questions about the perspectives of finding a relatively sensible solution to this conflict. Its author – carefully weighing the causes of both sides of the conflict – demonstrates good analytical skill, a keenness in identifying causes and a large dose of objectivism in formulating conclusions.

The structure of the text is clear and reflects the original concept promised in the Introduction (cf. aforementioned comments regarding the goals of the work and its scope). This concept can be seen as an interesting attempt to fit in the space between two historical narratives. As the author writes: "The history of the formation of the society and state of Israel can be considered from the point of view of two basic narratives: a story befitting of Zionist propaganda or... As a violent process of the conquest and colonisation of an oriental land, which has in its rich history witnessed many battles, wars and conquests..." In these narratives, the analysis of the historical context plays an important part. The author rightfully discusses it at length. However, it seems that the fragments about the idea of Zionism require a wider discussion. While presenting the historical background of the phenomena under analysis, the author could expand his remarks on the topic of the earliest wave of the colonisation of Palestine by using – for instance – information taken from the book titled "*Żydzi w Polsce Odrodzonej*" which has been published under the editorship of Ignacy Schiper, A. Tartakower and A. Haftka, in the 1930's in Warsaw by the publishing house „*Żydzi w Polsce Odrodzonej*” (especially the parts of the text contained in chapter 22 by Dr Ignacy Schiper titled "*Dzieje sjonizmu*

na ziemiach polskich"; pp. 518–530, op.cit.). While describing the beginning of Zionism in Polish lands, Schiper points to the first waves of emigration by the Hassids to Palestine from the lands of the former Rzeczpospolita, which – under the influence of the messianic ideas of Sabataj Zwi – already took place in the XVIII century. For instance, Schiper writes in said chapter:

“Under the influence of sabataian ideas, a group of exalted “hassids” (God-fearing) left the Polish lands in 1700, led by Juda Chasyd and Chaim Malach. This group was to consist of 1500 volunteers. Among suffering of both body and spirit, it reached the Holy Land.

In 1777 a group of hassids along with cadyks Mendel of Witebsk, Izrael of Płock and Abraham of Kalisz at the helm, took to the Holy Land. Mendel of Witebsk dreamed of a Jewish peasantry and took efforts to establish a farming colony in the area of Safed. Information on a “draft for an act regarding the emigration of Jews to Jerusalem” was preserved from those times in the files of the Crown Treasure Committee.” (p. 518–519).

Further, Schiper provides interesting information about the institution of the so-called “Palestinian gross”, established by the Polish Jewry already in the XVI century, meant for “*pilgrims heading to the Holy Land and the Jewish settlements located therein*” (p. 519). This money, which constituted a form of a tax which was collected within the borders of each qahal, was sent to the head of the main “Palestinian” committee, operating by the “Jewish generality”. Its head “*bore the honourable title of “The Lord of the Holy Land (“Mar’a d’ar’a Kadish”) or the “Prince of the country of Israel (“Nashi shel erez Israel”)*” (op.cit.). Schiper's findings regarding the beginnings of the Zionist movement in the area of the Russian partition, as well as in the lands of the German Empire, are worthy of attention. They constituted the initiatives taken up as a part of the “*Miłośnicy Sjonu*” (“Lovers of Sion” in English – transl. note) movement (Ohabe Sjon/Choveve Sjon/Chowewe Cijon) and which predated the political concept by Theodor Herzl from the turn of the year 1895 and the First Zionist Congress in Basel (29–31 August 1897). It would be good to mention here – as it was the first – the “*Jessud ha Maa-la*” society, established in 1881 in Suwałki, as well as similar organisations which were founded slightly later in Warsaw, Białystok, and Vilnius. On the other hand, the first conference of “*miłośnicy Sjonu*” took place between 5–11 of November 1884 in Katowice (Schiper et al., p. 523; this information can also be confirmed on Wikipedia). Let us also add that the

Jews of Galicja were one of the first to “stand under Herzl’s banners” from those in the areas of the former Rzeczpospolita (a branch of the “Chibath Sjon” movement), while in the Congressional Kingdom, Herzl’s brand of Zionism had the most proponents in Warsaw and Łódź.

Let us also remember that the ideological and political roots of the movement, which, over time, has turned into an international Zionist organisation, should be sought not only in the reaction to the pogroms of what used to be Russia, but also – in some manner – that this movement was the answer of circles tied to tradition – and various forms of mysticism (for instance the Hassids) – to ideologies conducive to the construction of a foundation for a modern society. The “Berliners” are often pointed out in historical analyses of Jewish culture, gathered around Moses Mendelsohn (1729–1786), and who gravitated towards “*a more enlightened version of the apology and emancipation of Jewry*” (cf.: Majer Bałaban, 1925 vol. III, p. 368–383). This information is important, for the reason that it leads to a reflection on the clash between the “modernists” and the proponents of upholding tradition, so distinct in the history of contemporary Israel, which was already present in XVIII and XIX century Europe.

Valuable inspiration for additional references can also be gathered from the three-volume work by Majer Bałaban under the title “*Historia i literatura żydowska. Ze szczególnym uwzględnieniem Żydów w Polsce*”, published by Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lviv–Warsaw–Krakow in 1925 (1989 saw a reprint of this work by Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe). Attention should chiefly be paid to volume I, which contains a synthesis of the history of the state of Israel “*From the oldest times to the*

fall of the ancient world”. In this work we can find – among other things – the plans of Jerusalem in the times of Herod and Agrippa I, the plan of Moria, the temple and Antonia. Of course, there are numerous other sources like this, and the reviewer mentions this while being confident that the author should not omit architectural and urban matters that are key to the modern interpretation of the cultural heritage of Israel. These optional historical additions should probably also discuss the problems associated with interpreting the values of the early heritage of the Holy Land which can be seen in light of the latest archaeological findings.

The author begins the characteristic of the large urban structures of Israel with Tel Aviv, with the chapter *Białe Miasto. Modernistyczny Tel Awiw*. This hides a distinct concept of interpretation: pointing out that international modernism was a key influence on the formation of the architecture and urbanism of the new state of Israel. This is true, but in more a more symbolical category, it is Jerusalem that is the symbol of the source of the identity of this country. Of course, as the author himself underlined many times – we are dealing with a distinct dualism here.

Numerous illustrations were placed throughout the text. Black and white reproductions depict archival photographs, posters, cartographic materials – chiefly maps, as well as urban schemes. Many original colourful photographs were also included. To sum it up: the topic of this book is viable and meaningful to the development of the scientific discipline of architecture and urban design. It is also an attractive read for all readers interested in this discipline, as well as in Israel, its history and modernity, as well as its relationship with the world.